

Asia: VN/27397/2022

Suomen romanipoliittinen ohjelma 2023-2030

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Ihmisoikeuskeskus kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta Suomen romanipoliittiseksi ohjelmaksi ja tunnistaa ohjelman merkityksen romanien oikeuksien toteutumisen turvaamisessa.

Ihmisoikeuskeskus keskittyy tässä lausunnossa erityisesti romaninuuria ja ikääntyneitä romaniväestöä koskeviin kysymyksiin. Ikääntyneiden oikeuksien seuranta ja edistäminen on yksi keskuksen toiminnan painopisteistä. Ihmisoikeuskeskuksen Nuorten asiantuntijoiden ohjelmasta on puolestaan saatu tietoa erityisesti romaninuurten tilanteesta.

Romaninuurat

Yleistä romaninuurten huomioimisesta ja Ihmisoikeuskeskuksen ja oikeusministeriön toteuttamista romaninuurten kuulemisista

Oikeusministeriö järjesti yhteistyössä Ihmisoikeuskeskuksen kanssa 18–29-vuotiaiden romaninuurten kuulemisia touko-kesäkuussa 2022. Kuulemisissa romaninuurat kertoivat kokemastaan syrjinnästä ja rasismista sekä myös unelmistaan. Oikeusministeriö ja Ihmisoikeuskeskus antoivat nuorille tietoa käytössä olevista perus- ja ihmisoikeustoimijoista ja oikeussuojakeinoista. Ihmisoikeuskeskuksen puolelta kuulemisista vastasi keskuksen Nuorten asiantuntijoiden ohjelma, joka pyrkii vahvistamaan nuorten ääntä perus- ja ihmisoikeuksista käytävässä keskustelussa ja tarkastelemaan erityisesti nuorten aikuisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Kuulemistilaisuuksissa korostuivat kaupassa käyntiin, asunnon ja työn saantiin sekä koulutukseen liittyvät syrjintäkokemukset. Lisäksi joissain keskusteluista nousi esille myös sosiaali- ja

terveyspalveluihin liittyviä syrjintäkokemuksia. Ihmisoikeuskeskuksen lausunnon romaninuuria koskeva osuus perustuu näihin kuulemisiin ja romaninuurten niissä itse sanoittamiin toiveisiin ja näkökohtiin.

Romanipoliittisen ohjelman luonnoksessa oikeusministeriön ja Ihmisoikeuskeskuksen kuulemistilaisuuksien perusteella ehdotetaan toimenpidettä, jonka mukaan ”tarkasteltaessa yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutumista kiinnitetään huomiota nuorten kohtaamaan eriarvoisuuteen, toteutetaan romaninuurten kanssa yhteistyössä hanke yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja nuorten romani-identiteetin vahvistamiseksi”.

Ihmisoikeuskeskus pitää myönteisenä sitä, että romaninuurten kohtaamaan syrjintään puututaan yhteistyössä romaninuurten itsensä kanssa. Toisaalta romaninuurten kanssa jo toteutetuissa kuulemisissa nousi esille useita luonteeltaan erilaisia ja eri sektoreita koskevia huomioita. Luonnoksen toimenpide-ehdotus on näihin huomioihin vastaamiseksi liian yleisluontoinen. Toimenpide-ehdotus ei myöskään selvästi ilmennä, kuinka kertynyttä tietoa syrjinnästä tullaan hankkeessa hyödyntämään.

Toimenpide-ehdotuksessa todetaan lisäksi, että romaninuurat huomioidaan tarkasteltaessa yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutumista. Tältä osin toimenpide-ehdotus ei ole erityisen konkreettinen. Riskinä on, että nuorten syrjintäkokemusten omat erityispiirteet eivät tule ilmi riittävästi. Nuoruuteen liittyy erityispiirteitä, kuten ensimmäiseen omaan kotiin muuttaminen, ensimmäisen työpaikan etsiminen ja itsenäistyminen. Romaninuurten kokemaan syrjintään puuttuminen edellyttäisi nimenomaan näihin erityispiirteisiin kohdistuvia toimenpide-ehdotuksia.

Romaninuuria koskevassa osuudessa on toimenpide-ehdotuksia, joiden tavoitteena on pikemminkin muuttaa romaninuuria kuin puuttua yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja romaninuurtiin kohdistuvaan syrjintään. Esimerkiksi voidaan nostaa toimenpide-ehdotus, jonka mukaan lisätään romaninuurille suunnattua koulutusta ja opastusta oman talouden hallintaan, asumiseen sekä perhe-elämän taitoihin. Romaninuurten kuulemisessa ilmeni selvästi, että nuoret kokevat syrjintää niin työ- kuin asuntomarkkinoilla. Talousneuvonta ei vastaa tähän kysymykseen.

Kaikki romaninuurat eivät tunne perus- ja ihmisoikeustoimijoita, joille he voisivat ilmoittaa kokemastaan syrjinnästä. Esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutettua ja eduskunnan oikeusasiamiestä ei välttämättä tunneta. Oikeussuojakeinojen tunnettuutta voisikin olla syytä edistää omalla toimenpiteellään. Näin voitaisiin turvata pääsy oikeuksiin ja puuttua tehokkaammin syrjintään.

Romaninuurat ja osallisuus

Romaninuorten tulee olla keskeinen osa romanipoliittisen ohjelman osallistamiseen liittyviä toimia. Romaninuoret olisi tunnistettava keskeiseksi yhteistyötahoksi myös romanipoliittisessa ohjelmassa. Ihmisoikeuskeskus pitää valitettavana, että esimerkiksi romaninuorten neuvostoa ei ole mainittu yhtenä romanijärjestöistä, vaikka kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä ja näkyvästä toimijasta (s. 6 luonnoksessa).

Ihmisoikeuskeskus pitää myönteisenä, että luonnoksessa on toimenpide-ehdotus, jonka mukaan selvitetään nuorten näkökulmasta mielekkäitä osallistumisen tapoja (esimerkiksi Digiraati) ja kehitetään romanilapsille ja -nuorille uusia osallisuutta vahvistavia vaikuttamiskanavia perinteisenä pidettyjen tapojen rinnalle hyödyntäen esimerkiksi koulujen ja nuorisotyön välistä yhteistyötä.

Myös sellaisten nuorten osallistaminen, jotka eivät tee vaikuttamistyötä, on tärkeää. Silloin on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota osallistamisen mielekkyyteen. Osallistuminen mielletään mielekkäämmäksi, jos osallistava taho selkeästi viestii tilaisuuden yhteydessä ja erityisesti tilaisuuden jälkeen, miten tietoa hyödynnetään, ja mitä konkreettisia vaikutuksia sillä on. Tämä on tärkeää, sillä muutoin osallistamistoimenpiteet voidaan mieltää näennäisosallisuudeksi. Voi myös olla perusteltua harkita rahallista korvausta osallistujille. Tällä voidaan osoittaa arvostusta nuoren asiaan käyttämää aikaa kohtaan. Ihmisoikeuskeskus kannattaakin toimenpide-ehdotusta romaninuorille mielekkäiden osallistumisen tapojen selvittämisestä.

Romaninuoret ja taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet

Ihmisoikeuskeskus pitää perusteltuina romanipoliittisen ohjelman luonnoksen toimenpide-ehdotuksia työllisyystilanteen, koulutustason ja asumistilanteiden parantamiseksi. Ihmisoikeuskeskus kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että toimenpiteitä ei ole käsitelty nuorten näkökulmasta.

Monilla romaninuorilla on kokemuksia syrjinnästä luokkatovereiden, opettajien ja jopa rehtorien taholta. Varhaiskasvatuksen kohdalla on useita hyvin konkreettisia toimenpide-ehdotuksia, kuten kulttuurisen moninaisuuden, mukaan lukien romanikulttuuri, sisällyttäminen henkilöstön täydennyskoulutukseen. Peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen kohdalla niitä on vähemmän ja korkeakoulutuksen kohdalla on vain yksi toimenpide-ehdotus. Peruskoulua ja toisen asteen koulutusta koskeviin toimenpide-ehdotuksiin kuuluu oppimateriaalin kehittämistä, mikä on positiivista.

Keskusteluissa romaninuorten kanssa nousi esiin syrjintäkokemusten risteävyys ja päällekkäisyys. Kokemuksissa yhden oikeuden toteutuminen saattoi edellyttää toisesta oikeudesta luopumista. Nuoret esimerkiksi kertoivat, että heitä oli saatettu kieltää töissä käyttämästä pitkää hametta, vaikka sille ei ollut työturvallisuuteen tai työpaikan pukukoodiin liittyvää syytä. Olisi tärkeää huomioida toimenpide-ehdotuksissa oikeuksien jakamattomuus ja niiden yhteys toisiinsa. Oikeus työhön,

koulutukseen tai asumiseen ei voi toteutua, ellei perustuslaissa turvattu oikeus kehittää ja ylläpitää romanikulttuuria toteudu. Esimerkiksi koulutusmyönteisyyden ei voi olettaa kasvavan, ellei romaninuori voi kokea olevansa tervetullut kouluun omana itsenään.

Luonnoksessa toisaalta tunnistetaan se, että ”monien romaninuorten työllistymisen polku pysähtyy jo harjoittelupaikan hakemisen kohdalla”, mutta toisaalta todetaan, että ”tyypillisiä työllistymistä estäviä ja hidastavia tekijöitä ovat matala koulutustaso, vähäinen työkokemus, kulttuuriset tekijät ja syrjintä työmarkkinoilla”. Nuorten näkökulmasta työllistymisen haasteista merkittävin on siten jo harjoittelun hakemisen kohdalla tapahtuva syrjintä, mitä on erityisen tärkeä painottaa tarkasteltaessa työelämän oikeuksien toteutumista.

Asumisessa tapahtuva syrjintä nousi esiin myös nuorten kanssa käydyissä keskusteluissa. Ihmisoikeuskeskus kiittää, että luonnoksessa tähän esitetään yksityiskohtaisia toimenpide-ehdotuksia. Asuntotoimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö on malli, jota voisi mahdollisesti hyödyntää myös muiden teemojen toimenpide-ehdotuksissa. Esimerkiksi puuttumiseksi työmarkkinoilla tapahtuvaan syrjintään voisi harkita yhteistyötä suurimpien työnantajajärjestöjen ja ammattiliittojen kanssa.

Romaninuoret ja etninen profilointi, poliisi ja järjestyksenvalvojat

Romanipoliittisen ohjelman luonnoksessa tarkastellaan poliisin romaneihin kohdistamaa etnistä profilointia, ja tämän yhteydessä toimenpiteeksi ehdotetaan poliisin ja romaniväestön yhteistyön kehittämistä etnisen profiloinnin estämiseksi.

Poliisin etninen profilointi ja ennakkoluuloinen suhtautuminen nousi esille myös romaninuorten kuulemisissa. Voidaan kuitenkin kysyä, onko pelkästään yhteistyön kehittäminen riittävä toimenpide etnisen profiloinnin estämiseksi, vai olisiko poliisia tarpeen esimerkiksi kouluttaa lisää etniseen profilointiin liittyen.

Poliisin lisäksi myös muut turvallisuustoimijat voivat profiloida romaneita. Romaninuorten kuulemistilaisuuksissa selvästi eniten kokemuksia jaettiin kaupankäynnin yhteydessä tapahtuvaan vartijoiden asiattomaan toimintaan liittyen. Vartijat seuraavat romaneja heidän käydessään kaupassa ja voivat käyttäytyä häiritsevästi, uhkaavasti tai epäillä perusteetta romaninuria näpistelystä. Osa nuorista kertoi, että kaupassa käynti aiheuttaa tästä syystä ahdistusta. Osa romaninuorista suosi verkkokauppaa tai oli harjoitellut mahdollisimman vähän epäilyttävän tavan käydä ostoksilla välttyäkseen vartijoiden huomiolta.

Olisi siten perusteltua tarkastella vartijoiden toimintaa erikseen ottaen huomioon, miten paljon kielteisiä kokemuksia romaninuorilla oli vartijoiden toiminnasta. Ihmisoikeuskeskus suosittelee, että vartijoita tarkasteltaisiin romanipoliittisessa ohjelmassa erikseen, ja asiasta laadittaisiin myös toimenpide-ehdotus.

Ikääntyvä romaniväestö

Ikääntyvä romaniväestö ja palvelujärjestelmä

Rompo3-ohjelman läpileikkaavina tavoitteina ovat yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen sekä syrjinnän poistaminen puuttamalla romanivastaisuuteen. Romanipoliittisessa ohjelmassa tuodaan hyvin esille nykyisiä haasteita ja ongelmakohtia ikääntyvän romaniväestön näkökulmasta erityisesti palvelujärjestelmässä.

Luonnoksessa tunnistetaan, että ikääntyvän romaniväestön parissa tehtävä kuntien seniorityö on vielä melko vähäistä ja kuntien kulttuurisensitiivisten palvelujen kehittämishankkeissa iäkkäät romanit jäivät usein edelleen huomiomatta. Usein iäkkäät romanit eivät myöskään tule ymmärretyiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Romaniväestöön kohdistuu lisäksi haitallisia kulttuuriolettamia siitä, että yhteisö huolehtii itse omista iäkkäistään. Nämä voivat johtaa tilanteeseen, jossa iäkkään todellinen palvelun ja avun tarve jää tunnistamatta. Kulttuurinen ymmärrys ja yksilöllinen kohtaaminen ovat olennaisia esimerkiksi vanhuspalveluissa iäkkäiden itsemääräämisoikeuden toteutumisen näkökulmasta, mutta myös asiakas- ja potilasturvallisuuden kannalta.

Ihmisoikeuskeskus pitää valitettavana, että romanipoliittisen ohjelman luonnoksesta kuitenkin puuttuvat konkreettiset toimenpide-ehdotukset siitä, miten edellä kuvattuihin haasteisiin ja ikääntyvän romaniväestön rakenteelliseen syrjintään tulisi puuttua.

Jokaisella on oikeus yhdenvertaisiin ja riittäviin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin. Näiden oikeuksien toteutuminen osaltaan edellyttää kulttuurisensitiivisiä palveluja, mihin Rompo3-ohjelmassa voitaisiin vahvemmin ottaa kantaa. YK:n ikääntyneiden oikeuksien itsenäinen asiantuntija Claudia Mahler on Suomea koskevassa raportissaan (2022) suosittanut lisäämään sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille koulutusta kulttuurisen osaamisen parantamiseksi, jotta palveluissa voitaisiin paremmin vastata myös vähemmistöryhmien tarpeisiin. Suositus on linjassa myös Euroopan unionin neuvoston

suosituksen (2021/C 93/01) kanssa laadukkaista terveys- ja sosiaalipalveluista, jossa todetaan seuraavaa:

"[...] c) toimenpiteet, joilla ehkäistään ja torjutaan romanien syrjintää lisäämällä tietoisuutta syrjimättömien terveydenhuoltopalvelujen ja terveydenhuollon saatavuudesta, ja antamalla terveydenhuollon ammattihenkilöille, lääketieteen opiskelijoille ja terveydenhuollon

palveluneuvonnassa työskenteleville koulutusta syrjinnän ja sen perussyiden, kuten romanivastaisuuden ja tiedostamattomien ennakoasenteiden, tunnistamis- ja torjuntamenetelmistä.”

Mahler suosittelee Suomea koskevassa raportissaan myös, että intersektionaalisuus tulee huomioida aina, kun tarkastellaan ikääntyneiden ihmisoikeuksia ja niihin liittyviä ongelmia yhteiskunnassa. Ihmisoikeuskeskus pitää tärkeänä, että intersektionaalisuus huomioitaisiin selkeämmin myös ikääntyvää romaniväestöä koskevissa toimenpide-ehdotuksissa. Etenkin iäkkäät romaninaiset ovat haavoittuvassa asemassa.

Ikääntyvän romaniväestön osallisuuden edistäminen

Rompo3-ohjelman keskeisinä läpileikkaavina tavoitteina ovat osallisuus ja osallistuminen. Myös Euroopan unionin neuvoston suosituksessa (2021/C 93/01) otetaan kantaa ikääntyvien romanien mielekkään osallistumisen ja kuulemisen lisäämiseen. Rompo3-ohjelmassa ikääntyvän romaniväestön osallisuuden ja osallistumisen edistäminen jää kuitenkin melko vähälle huomiolle toimenpide-ehdotuksissa.

Edeltävässä romanipoliittisessa ohjelmassa yhtenä toimenpiteenä oli muun muassa edistää romaniväestön osallisuutta huolehtimalla romaniedustajien nimeämisestä yleisiin maakunnallisiin, paikallisiin ja muihin edustuksellisiin toimielimiin, kuten vanhusneuvostoihin ja alueella järjestettäviin kuulemistilaisuuksiin. Vastaava toimenpide-ehdotus olisi tärkeä säilyttää myös Rompo3-ohjelmassa, sillä tiedetään, että vähemmistöryhmillä ei usein ole omaa edustajaa esimerkiksi vanhusneuvostoissa. Vanhusneuvostot ovat keskeisiä ikäihmisten lakisäätöisiä osallistumis- ja vaikutuskanavia. Niiden tehtävänä on edustaa kaikkia alueensa ikäihmisiä laajasti kaikissa ikäihmisiä koskevissa asioissa.

Ihmisoikeuskeskus pitää myös tärkeänä, että kunnalliset vanhusneuvostot ja uudet hyvinvointialueiden vanhusneuvostot nimetään eksplisiittisesti ikääntyvää romaniväestöä koskevien toimenpide-ehdotusten toimijoiksi ja tunnistetaan sidosryhmiksi Rompo3-ohjelmassa. Vanhusneuvostot voivat omalta osaltaan olla mukana valtavirtaistamassa romanivanhusten asioiden nousemista vahvemmin esille niin paikallisessa kuin valtakunnallisessa vanhustyössä, mitä romanipoliittisessa ohjelmassa tavoitellaan. Vanhusneuvostojen tulee kuitenkin saada riittävästi tietoa ja koulutusta monikulttuurisuuden ja moninaisuuden huomioimisesta työnsä tueksi, ja siksi romaniedustuksesta huolehtiminen vanhusneuvostoissa sekä niiden yhteistyön vahvistamisesta romanijärjestöjen kanssa on keskeistä.

Sirpa Rautio

Jasmin Airinen

Johtaja

Nuorempi asiantuntija

Elsa Korkman

Nuorempi asiantuntija

Sanni Myllyaho

Nuorempi asiantuntija

Myllyaho Sanni
Ihmisoikeuskeskus